

MARIOLA WOŁK

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Instytut Językoznawstwa

ORCID: 0000-0002-4529-1644

Odrębny, oddzielny, osobny

W poszukiwaniu różnic semantycznych

A b s t r a k t: Przedmiotem opisu w artykule jest znaczenie wyrażen reprezentujących trzy pojęcia: odrębności, oddzielności i osobności. W centrum zainteresowań znajdują się przymiotniki *odrębny*, *oddzielny* i *osobny*, natomiast poza ich zakresem pozostawione są inne leksykalne reprezentacje badanych jednostek (m.in. przysłówkowa – adekwatnie opisana w pracy P. Rosalskiej (2022)). Podstawę ustaleń semantycznych stanowi badanie łączliwości leksykalnej wskazanych wyrażen. W opisie uwzględnione są także informacje leksykograficzne składające się na stan badań opisywanych jednostek. Przeprowadzone analizy sytuują się w nurcie semantyki strukturalnej. Ich celem jest rozstrzygnięcie, w jakiego rodzaju relacje semantyczne wchodzi z sobą opisywane jednostki (synonimii rozumianej wąsko, tj. równoznaczności, czy też jedynie *quasi-synonimii*), oraz ustalenie postulatów dotyczących ich adekwatnego definiowania.

S ł o w a k l u c z e: przymiotnik; znaczenie; łączliwość; leksykografia

1. Przedmiot i zakres badań

Rozważania przedstawione w tym artykule dotyczyć będą semantyki ‘odrębności’ i dwóch pojęć pokrewnych, tj. ‘oddzielności’ i ‘osobności’. O ile mi wiadomo, do tej pory nie powstał żaden tekst specjalistyczny poświęcony polskim przymiotnikom reprezentującym wymienione wyżej pojęcia.

Ich reprezentacje przysłówkowe, tj. jednostki *osobno*, *oddzielnie* i *odrębnie*, zostały wyczerpująco opisane przez Paulinę Rosalską w książce *Razem, osobno czy w pojedynkę?...* (2022). Dlatego w tym tekście uwagę skieruję na przymiotnikowe reprezentacje tych trzech wybranych do zbadania pojęć. Standardowo wyrazy te zostały odnotowane i opisane w słownikach dawnej i współczesnej polszczyzny. Jak wiadomo jednak, specyfika charakterystyki słownikowej odziera taki opis z istotnych szczegółów, a przede wszystkim z hipotez prowadzących do określonej definicji. Między innymi z tego powodu niniejszy artykuł można potraktować jako istotne uzupełnienie tego, co na temat wybranych do zbadania wyrażen napisano w słownikach języka polskiego. Natomiast do ustaleń leksykograficznych i niektórych tez P. Rosalskiej (2022) odniosę się w dalszych częściach tego tekstu.

Pojęcia odrębności, oddzielności i osobności są leksykalnie reprezentowane zasadniczo przez tytułowe przymiotniki *odrębny*, *oddzielny* i *osobny* oraz przez przysłówki *odrębnie*, *oddzielnie*, *osobno*. Jeśliby jednak skierować spojrzenie w stronę jednostek derywacyjnie spokrewnionych z tymi podstawowymi, zauważalna jest pewnego rodzaju asymetria w ich dystrybucji. Przymiotnikowi *odrębny* odpowiada czasownik z segmentem *wyodrębnić (się)*¹, przymiotnikowi *oddzielny* – *oddzielić (się)*, *osobny* takiego czasownikowego odpowiednika nie ma. Jest wprawdzie czasownik *odosobnić się*, ale współcześnie odpowiada mu wyrażenie *odosobniony* różne pod względem znaczenia od przymiotnika *osobny*. Ślad dawnej paraleli między tymi słowami można odnaleźć w znanym biblijnym kontekście *Pójdźcie na miejsce osobne*, czyli właśnie ‘odosobnione’ (‘bezludne, pustynne’). Jeśliby natomiast brać pod uwagę frekwencyjnie najrzadsze derywaty rzeczownikowe, to spośród trzech możliwych formacji, tj. *odrębność*, *oddzielność* i *osobność*, najczęstsza jest pierwsza, dwie pozostałe występują zdecydowanie rzadziej, często w nieoczywistej, nawet literackiej, narracji (por. np. *Wciąż czułem własną osobność*, *Niknie moja niedobra osobność*, *Szanuje naszą osobność*, *Ale ja bym coś chciał poradzić na moją osobność*).

¹ Ustalenie pełnej postaci i liczby jednostek językowych (w rozumieniu Andrzeja Bogusławskiego, por. np. Bogusławski 1976; rozwinięcie idei jednostek języka w koncepcję gramatyki operacyjnej przedstawia autor w: Bogusławski 1978) z udziałem przywołanych czasowników wymaga szczegółowych obserwacji. Ponieważ pozostają one w dość luźnym związku z przedmiotem badań podjętych w tym tekście, można potraktować je jako zadanie na przyszłość.

Pojęcia odrębności i oddzielności mają zatem reprezentację leksykalną nieco bogatszą niż pojęcie osobności. Niemniej kwestie innych nich przymiotnikowe jednostek reprezentujących analizowane pojęcia pozostawiam poza zakresem tych badań.

2. Współczesne definicje słownikowe

W słownikach współczesnej polszczyzny znaczenia badanych przymiotników przybliża się za pomocą zestawu takich wyrażen kluczkowych, jak: *samodzielna całość, oddzielony od czegoś, niepołączony z czymś, nielączący się z czymś, różny od czegoś* (SJPSzym, SWJPDun, ISJP, WSJP²). Wchodzą do niego również, niestety, wyrażenia definiowane, stając się wzajemnymi *definiensami* (tak jest w SJPSzym i w SWJPDun w definicjach słów *oddzielny* i *osobny*, a także w definicji przymiotnika *osobny* w WSJP, por.: *osobny (pokój)* – ‘oddzielny i odrębny od innych rzeczy czy miejsc’ (<https://wsjp.pl/haslo/podglad/29584/osobny/4501744/pokoj>)). Jeśli doda się do tego jeszcze bliźniacze podobieństwo charakterystyk, które na dobrą sprawę różnią się od siebie głównie sformułowaniem, bo ich ładunek poznawczy jest w zasadzie nie do odróżnienia, to problem z ustaleniem relacji semantycznych, w jakie wchodzą ze sobą badane przymiotniki, niepokojąco się pogłębia. Tylko w dwóch słownikach, tj. ISJP i WSJP, pojawiają się adnotacje na temat zależności znaczeniowych pomiędzy niektórymi opisywanymi tu jednostkami. W ISJP wyrażenia *oddzielny* i *osobny* uznaje się za synonimy, a *odrębny* wchodzi w taką relację z dwoma pozostałymi porównywanymi słowami (por. ISJP I: 1101, 1123, 1192) (choć może zastanawiać, dlaczego wobec takiego rozwiązania autorzy definicji nie zdecydowali się na jedną formułę definicyjną dla wszystkich tych przymiotników), w WSJP za parę synonimiczną uznane zostały przymiotniki *odrębny* i *oddzielny* w znaczeniu: *odrębny / oddzielny pokój* (por. https://wsjp.pl/haslo/do_druku/29593/oddzielny, https://wsjp.pl/haslo/do_druku/29582/odrebnny). W pozostałych uwzględnionych w tych badaniach słownikach na temat wzajemnych zależności znaczeniowych nic nie zostało powiedziane. Odnutowania wymaga również uznanie opisywanych słów za polisemiczne, ściślej: dwuznaczne

² Są to oczywiście tylko wybrane opracowania leksykograficzne rejestrujące stan współczesnej polszczyzny.

(więcej znaczeń się współcześnie nie odnotowuje). Takie rozwiązanie przyjęte zostało w ISJP, WSJP i, częściowo (bo tylko w wypadku wyrażenia *odrębny*), w SWJPDun. Rzutowała na nie prawdopodobnie łączliwość badanych przymiotników: w charakterystykach predykatu *oddzielny* zamieszczonych w ISJP i WSJP wprowadzono zróżnicowanie na znaczenia odnoszące się do obiektów materialnych, dających się od siebie oddzielić fizycznie (np. *oddzielny pokój, oddzielna część gmachu, oddzielne zeszyty*), oraz do takich elementów rzeczywistości pozajęzykowej (czynności i ich rezultatów), które takiemu, powiedzmy, posegmentowaniu czy uporządkowaniu podlegają na ogół w sferze mentalnej (np. *oddzielny problem, oddzielna sprawa, oddzielne traktowanie czegoś*). Natomiast w opisach przymiotnika *odrębny* jedno znaczenie odnosi się do rezultatów czynności mentalnej (np. *odrębny problem / temat / gatunek*), drugie – do pomieszczeń lub obszarów (np. *odrębny pokój / teren dla dzieci, odrębne sypialnie*). W wypadku *osobnego* rozdysponowanie opisów znaczeń w tych dwóch słownikach trochę się różni: w ISJP jest ono analogiczne jak w charakterystykach słowa *oddzielny* (a więc opiera się na opozycji: obiekt materialny – zjawisko niematerialne, por. *osobny przedział, osobne wejścia* vs. *osobny problem, osobne fundusze na edukację seksualną*), w WSJP jedna definicja odnosi się łącznie do obiektów materialnych i zjawisk niematerialnych, a druga – do osób (np. *osobny artysta / pisarz / człowiek*).

3. Łączliwość przymiotników

Zgodnie z tytułową zapowiedzią podstawowym celem podjętych badań jest ustalenie zależności semantycznych pomiędzy trzema opisywanymi jednostkami, ściślej: rozstrzygnięcie, czy wchodzi one ze sobą w relację synonimii rozumianej wąsko, tj. jako obustronna implikacja (por. Bednarek, Grochowski 1997: 17–18)³. Możliwa negatywna odpowiedź na to pytanie implikuje konieczność wskazania elementów różniących ich znaczenia. Właściwością, która może pokazać ewentualne różnice między porównywanymi

³ Analiza ta wpisuje się w założenia semantyki strukturalnej sformułowane w pracach czołowych przedstawicieli tego nurtu w lingwistyce, m.in. Andrzeja Bogusławskiego, Anny Wierzbickiej czy Macieja Grochowskiego (por. np. Bogusławski 1966, Wierzbicka 1969, Grochowski 1993).

przymiotnikami, jest ich łączliwość leksykalna. W jej analizie najcenniejsze zawsze jest odnalezienie zestawień dewiacyjnych, pozwalających wskazać ograniczenia selekcyjne, które wynikają z cech semantycznych określonych wyrażen. Różnice w tym zakresie stanowią mocną podstawę do wysunięcia hipotezy o nierównoznaczności porównywanych jednostek.

Zanim przejdę do poszukiwań istotnych różnic (dystynkcji), odnotuję łątwiej uchwytnie podobieństwa semantyczne. Po pierwsze, wydaje się, że najbardziej naturalną dla wszystkich trzech badanych przymiotników jest pozycji przyrzeczownikowa, nie da się jednak wykluczyć użycia ich w funkcji orzecznika, por.:

- (1) *W budynku znajduje się odrębne pomieszczenie na książki; To pomieszczenie jest odrębne od innych, można tu urządzić bibliotekę.*
- (2) *W mieszkaniu mam osobny pokój do pracy; Mieszkanie jest sześciopokojowe: każdy pokój jest oddzielny i jednoosobowy.*
- (3) *Dom ma dwa osobne wejścia; To wejście jest osobne – nikt nie będzie Państwu przeszkadzał.*

Po drugie, wszystkie są wyrażeniami służącymi do wyznaczania elementu spośród zbioru (co najmniej dwuelementowego) obiektów lub zjawisk tego samego rodzaju co ten, o którym się mówi. Potwierdzają to sprzeczne układy:

- (4) **To jest odrębne pomieszczenie (na książki), ale jest to jedyne pomieszczenie w budynku, w którym się znajduje.*
- (5) **To jest oddzielna szuflada (na dokumenty), ale jest to jedyna szuflada w tym meblu.*
- (6) **To jest osobny pokój (do pracy), ale oprócz tego pokoju w budynku, w którym się znajduje, nie ma żadnego innego pokoju.*

Po trzecie, poza stosunkowo rzadkimi, bo nacechowanymi stylistycznie, koloakcjami w rodzaju *osobny artysta / pisarz / człowiek* (zarejestrowanymi w WSJP z kwalifikatorem *książkowy*⁴) analizowane przymiotniki łączą się

⁴ Por. https://wsjp.pl/haslo/do_druku/29584/osobny (dostęp: 16.11.2023). Warto zauważyć, że na nazwy osób mogące wchodzić w połączenia z przymiotnikiem *osobny*

na ogół z rzeczownikami nieżywotnymi, czego dowodzi nieakceptowalność zestawień takich jak np. **odrębny mężczyzna / lekarz / kierowca*, **oddzielna kobieta / recepcjonistka / kosmetyczka*⁵, **osobny student / sąsiad / ogrodnik*.

Po czwarte, badane wyrażenia mają szereg cech przysługujących predykatom przynależącym do metatekstowego poziomu opisu języka⁶: nie stopniają się (por. nieakceptowalne połączenia **bardziej odrębny pokój / problem*, **mniej oddzielne wejście / zagadnienie*, **bardziej osobny stolik / rozdział*), słabo łączą się z przysłówkami intensyfikującymi typu *bardzo*, *trochę*, *nieco* (por. nieakceptowalne połączenia: **bardzo odrębny pokój / problem*, **trochę oddzielne wejście / zagadnienie*, **nieco osobny stolik / rozdział*), nie dopuszczają prefiksu *nie-* (por. poprawne derywacyjnie, ale niefunkcjonujące formacje w rodzaju *nieodrębny*, *nieosobny*, *nieoddzielny*: **Piotr wynajął nieodrębny pokój*, **Zobaczył nieoddzielne wejście do budynku*, **Mieszkanie ma nieosobną kuchnię*).

Trudniej uchwytne różnice zarysowują się w obrębie opozycji, w której należałoby oddzielić od siebie zjawiska, nazwijmy je umownie⁷, niematerialne od obiektów materialnych. Przy czym o ile drugi ze wskazanych członów istotnie obejmuje swym zasięgiem nazwy bytów materialnych, tj. spostrzegalnych za pomocą zmysłów, o tyle pierwszy odnosi się do kategorii pojemnej i niejednolitej: z jednej strony mieszczą się w niej bowiem rezultaty czyjejś aktywności mentalnej czy intelektualnej (np. *problem*,

nałożone są ograniczenia selekcyjne. Zgodnie z definicją proponowaną w WSJP określa się tak osoby przejawiające indywidualizm (poglądów, zachowania) w sferze zawodowej lub społecznej. O ile można by więc powiedzieć o *osobnym aktorze* czy *osobnym artyście*, o tyle połączenia w rodzaju **osobne dziecko*, **osobny mężczyzna*, **osobny rodzic* wydają się nieakceptowalne.

⁵ Choć, biorąc pod uwagę nakładające się na siebie tendencje do skrótowości (ekonomiczności) i potoczności, skutkujące rozszerzaniem łączliwości wyrażen, dają się pomyśleć konteksty w rodzaju: *Ma oddzielną kosmetyczkę do paznokci*, *oddzielną do makijażu permanentnego brwi i oddzielną do botoksu*.

⁶ Szczegółowy opis takich właściwości przedstawiła Magdalena Danielewiczowa w artykule *Przymiotniki nieprzymiotniki. O pewnym niezwykłym typie wyrażen w języku polskim* (2007).

⁷ W tym miejscu należy podkreślić, iż przyjęte określenia przybliżające ramowe rozróżnienie, którym będę się posługiwała w tym opisie, mają charakter etykiet kategoryzacyjnych, są więc z konieczności upraszczające i mało precyzyjne. W pewnym stopniu odpowiadają zróżnicowaniu argumentów na przedmiotowe i nieprzedmiotowe w składni pojęciowej (por. Karolak 1984).

zagadnienie, dział, rozdział, temat, wątek, kierunek badawczy, utwór, plan, status), z drugiej – pewne stany rzeczy (np. *etap życia, przypadek, kłopot*), a nawet byty ontologiczne (np. *byt, świat*). W obszarze łączliwości z nazwami obiektów materialnych na dobrą sprawę trudno wskazać ograniczenia – dopuszczalne wydają się przeróżne połączenia z wyrażeniami nazywającymi rzeczy. W analizie przysłówka *oddzielnie* P. Rosalska zauważa, że narzuca on „interpretację zakładającą fizyczną i postrzegalną zmysłowo separację dwóch obiektów (podział całości na części)” (Rosalska 2022: 260). Takiego ograniczenia nie można jednak odnieść do przymiotnika *oddzielny*, bowiem łączy się on z rzeczownikami nazywającymi zarówno obiekty konkretne, jak i zjawiska innego rodzaju. To samo dotyczy łączliwości przymiotnika *osobny*, por. wybrane przykładowe kolokacje (wyekscerpowane z pełnych kontekstów z NKJP):

- (7) *oddzielny pokój / worek / stolik / talerzyk / wagon towarowy / komputer / zeszyt / kubek / bilet; oddzielny gatunek / kłopot / problem / dział / temat / wątek*
- (8) *osobny pokój / fotelik / dom / budynek / namiot / wagon / list / przycisk; osobny problem / temat / gatunek / świat / byt / powód do dumy / etap życia / przypadek.*

Nie odnajdujemy tu więc możliwej i spodziewanej analogii pomiędzy badanymi jednostkami a ich odpowiednikami przysłówkowymi. Z kolei o przysłówku *odrębnie* P. Rosalska pisze, że „odnosi się on do takich bytów, między którymi w pewnych okolicznościach może nie istnieć ostra granica [...] dwie społeczności mogą w jakimś stopniu „zlać się” ze sobą, co powoduje zatarcie granicy między nimi” (Rosalska 2022: 262). Przytoczona myśl znajduje, jak się zdaje, poparcie (i odzwiedlenie) we właściwościach przymiotnika *odrębny*. Łączy się on bowiem przede wszystkim z rzeczownikami o odniesieniu niematerialnym (a więc – nawiązując do przytoczonego spostrzeżenia – takimi, których granice są uchwytnie o tyle trudniej, że nie są wyraźnie i od razu widoczne), a w zakresie zjawisk czysto materialnych w grę wchodzi jedynie nazwy pomieszczeń (i ewentualnie terenów zamkniętych), por.:

- (9) *odrębny problem / temat / aspekt / rodzaj literacki / gatunek / związek / kierunek badawczy / wątek / charakter / styl / klucz do zagadki /*

dział; odrębne pomieszczenie, odrębny pokój, odrębna toaleta dla osadzonych / odrębny teren do zabawy dla dzieci.

Nieakceptowalne natomiast są połączenia tego przymiotnika z wyrażeniami odnoszącymi się do obiektów konkretnych innych niż rodzaje pomieszczeń, por. np.: **odrębny worek / kubek / talerz / fotelik* (por. **Potrzebujemy odrębnego talerza na owoce i odrębnego na warzywa*). Dlatego, o ile poprawne jest zestawienie *odrębny klucz do zagadki*, o tyle **odrębny klucz do drzwi* wydaje się niefortunne. Opisana właściwość pozostaje w związku z łączliwością rzeczownika *odrębność czegoś / jakaś*, który także odnosi się do zjawisk abstrakcyjnych lub ewentualnie miejsc, por.: *odrębność gatunków / plemienia / jednostki / elity politycznej / kultur / gmin w stosunku do państwa / wartości / polskiej muzyki narodowej / środowiska / klasowa / seksualna / religijna i kulturalna*⁸, *odrębność miejsca*⁹ vs. **odrębność samochodu / talerza / kubka / fotelika / stolika / wagonu towarowego*.

Rozpatrując ograniczenia w dystrybucji analizowanych jednostek, warto zwrócić uwagę na rolę, jaką w mechanizmie orzekania odrębności, oddzielności i osobności odgrywa działanie na zbiorach oraz, dodatkowo, kontekst. Jak wspomniałam wcześniej, sformułowanie ograniczeń selekcyjnych w zakresie łączliwości z nazwami konkretów jest w zasadzie niemożliwe, niemniej pewne połączenia – jako izolowane frazy – mogą budzić wątpliwości, por. np.: *?osobny młynek, ?oddzielna czapka, ?osobny znaczek odblaskowy, ?oddzielna choinka*; trudno też uznać za pełne i poprawne konstrukcje w rodzaju: *?Ona ma osobny znaczek odblaskowy, ?Ona ma oddzielną czapkę*, choć konteksty takie jak np. *Dziecko ma osobny talerzyk, Dziecko ma osobne krzeselko* nie budzą najmniejszych zastrzeżeń. Moim zdaniem należałoby to uzasadniać niedostatecznie zarysowanym kontekstem, nieuwzględniającym mechanizmu orzekania opisywanych właściwości. Mówiąc o czymś, że jest odrębne, oddzielne lub osobne, mamy na myśli to, że jest to wyodrębnione, wydzielone, oddzielone lub – ogólniej rzecz ujmując – odłączone

⁸ W tym miejscu należy zwrócić uwagę na możliwość łączenia się tego rzeczownika z nazwami osób, np. *odrębność poety / artysty / wykładowcy*, którą trzeba by wiązać z pojęciami autonomii, niezależności, a więc zjawiskami bardzo bliskimi, ale nie tożsamymi z 'odrębnością'.

⁹ Dyskusyjne natomiast są połączenia tego rzeczownika z hiponimami *miejsca*, por.: *?odrębność pokoju / kuchni / gabinetu*.

od czegoś tego samego rodzaju, po to, by stanowić (w określonym celu) samodzielny element, jest, powiedzmy, $\text{czy m}_x \text{ spośród czegoś}_x$. W przywołanych wyżej dyskusyjnych przykładach brakuje elementu wskazującego na kontekst uzupełniający sensowność użycia badanych jednostek, tj. sytuujący coś, o czym orzeka się daną cechę, na tle zbioru. Jeśli stosownie uzupełnimy wątpliwe egzemplifikacje, otrzymamy dobre konstrukcje, por. np.: *Ma osobny młynek do pieprzu, a osobny do kawy, Potrzebuję oddzielnej czapki do biegania (cieńszej od tradycyjnej i przepuszczającej powietrze) i oddzielnej na spacer, Ma osobny znaczek odblaskowy do plecaka, a osobny do roweru, Dzieci mają w swoim pokoju oddzielną / osobną choinkę*. Równie dobrze można by w nich zastąpić opisywane przymiotniki wyrażeniem *specjalny* lub zaimkiem *swój* (por. *ma specjalny młynek do pieprzu, specjalny znaczek odblaskowy do plecaka, Dzieci mają swoją choinkę, Ona ma swój talerzyk / stół*), co pokazuje pokrewieństwo semantyczne tych jednostek z opisywanymi przymiotnikami. Akceptowalność konstrukcji w rodzaju *mieć osobny stół / talerz / nakrycie / krzesło / fotelik (dla dziecka)*, nieuzupełnionych o komentowany wyżej element kontekstu, daje się według mnie uzasadnić względami pozajęzykowymi związanymi z organizowaniem przestrzeni podczas różnego rodzaju codziennych czynności (spotkań przy stole, podróży samochodem itp.). Można przypuszczać, że są to sytuacje na tyle częste i wpisujące się w konwencje, że także nieprecyzyjne relacje z takich zdarzeń wydają się naturalne i niczego niepozbawione.

Podsumowując, można stwierdzić, że przymiotnik *odrębny* określa najczęściej szeroko rozumiane zjawiska niematerialne, a wyrażenia *oddzielny* i *osobny* zarówno zjawiska niematerialne, jak i materialne. Wszystkie trzy predykaty mają zdolność łączenia się z nazwami pomieszczeń.

4. Rozstrzygnięcia semantyczne – propozycja własna

Pomijając zauważoną wyżej niekonsekwencję rozwiązań (w kwestii rozdysponowania znaczeń) przyjętych w WSJP w obrębie definicji porównywanych jednostek, należałoby postawić pytanie o adekwatność definicyjnych ujęć polisemicznych (skoro jedną charakterystyką można było objąć byty materialne i niematerialne w wypadku słowa *osobny*, to dlaczego dla wyrażen *oddzielny* i *odrębny* proponuje się inne rozwiązanie?). Są one na pewno uzasadnione, pytanie tylko, czy konieczne, a więc czy, na przykład,

odrębność obiektów konkretnych jest czymś innym niż odrębność zjawisk o charakterze mentalnym. Łączliwość wyrażen pozostaje w ścisłym związku z ich właściwościami semantycznymi, jednak kluczowy w takim wypadku jest mechanizm orzekania danej cechy. Jeśli jest taki sam, a różnica sprowadza się wyłącznie do specyfiki elementów uczestniczących w predykcji, to powinno się dążyć do zbudowania jednej definicji znaczenia. Pokój i problem (w analizie czegoś) to oczywiście dwa diametralnie różniące się od siebie byty: pierwszy jest konkretny, drugi – nie, pierwszy jest pomieszczeniem, drugi – rezultatem czyjejś aktywności mentalnej. Jeśli jednak będziemy o nich orzekać cechą odrębności, to w każdym z dwóch wypadków będzie ona polegała na tym samym. To, co jest odrębne, jest tym, co zostało odłączone¹⁰ od czegoś (od jakiejś całości), żeby być samodzielną całością (uznajmy to za formułę (a)). Z taką tylko różnicą, że w wypadku konkretów to odłączenie ma charakter fizyczny, granice są więc spostrzegalne zmysłowo, a w wypadku zjawisk niematerialnych sprowadza się ono do wskazywania pewnych kategorii będących rezultatami operacji mentalnych, np. przeprowadzania jakichś porządkujących podziałów. Dlatego, na przykład, odrębne wejścia do budynków zobaczymy, a odrębne wątki w dyskusji musimy wyizolować mentalnie, a także nazwać je, by zdać sprawę z ich istnienia.

Nieco inaczej ma się sprawa definiowania przymiotników *osobny* i *oddzielny* oraz ich relacji względem *odrębnego*. Różnica między nimi zarysowuje się w obszarze nazw artefaktów. Zauważmy, że można powiedzieć, np. *To jest oddzielny kosz na jabłka, a to kosz na gruszki, To jest oddzielna szuflada na dokumenty, to szuflada na rachunki, a ta na samym dole jest szufladą na notatki do artykułów, To jest stół dla Grzasia, a obok osobny stół dla Krzysia*, powstrzymamy się jednak przed użyciem w analogicznych układach połączeń w rodzaju **odrębna szuflada na rachunki, *odrębny kosz na jabłka* i raczej nie powiemy też o **odrębnym stole dla Krzysia*. Przyczyny takiego kontrastu dopatrywałabym się właśnie w różnicy semantycznej pomiędzy przymiotnikiem *odrębny* a przymiotnikami *oddzielny* i *osobny*. Obiekty, o których orzeka się w przytoczonych wyżej

¹⁰ Jeśliby trzymać się etymologii, trzeba by raczej powiedzieć: *odrąbane*, bo przymiotnik *odrębny* pochodzi od czasownika *rąbać* (por. https://wsjp.pl/haslo/do_druku/29582/odrebnny).

przykładach cechą oddzielności i osobności, są już samodzielny-
mi całościami, a status, powiedzmy, inności czy może
lepiej: specyficzności, wiąże się z ich funkcjonalno-
ścią, przeznaczeniem, celem, w jakim są lub zostaną
wykorzystane). Innymi słowy, nie jest tak, że trzeba wyizolować je
z jakiejś całości, by same stanowiły pewne całości; one już istnieją, tyle
że w określonej sytuacji i na mocy czyjegoś postanowienia, wraz z innymi
elementami tego samego rodzaju będą pełniły określoną funkcję. Zatem –
analogicznie do zgłoszonej wyżej charakterystyki słowa *odrębny* – to, co
oddzielne lub osobne, to to, co już jest (tj. nie jest
tak, że trzeba to odłączać od czegoś), i co w określo-
nej sytuacji ma być użyte w określonym celu (uznajmy
to za formułę (b)). Za pomocą tej definicji proponuję objaśniać znaczenie
obu przymiotników we wszystkich odniesieniach: i materialnych, i niema-
terialnych, poza odniesieniem do pomieszczeń i terenów zamkniętych. Dla
kontekstów w rodzaju *oddzielny pokój*, *osobne sypialnie* adekwatna będzie
charakterystyka słowa *odrębny*.

Zatem, podsumowując przyjęte ustalenia: znaczenie przymiotnika *odrębny* zasadniczo jest inne niż przymiotników *oddzielny* i *osobny*. Różnica
między nimi przebiega na linii nazw artefaktów – *odrębny* takiej łączli-
wości nie wykazuje, *oddzielny* i *osobny* – tak. W definiowaniu wyrażenia
odrębny należałoby zastosować ujęcie monosemiczne (por. propozycję for-
muły (a) zgłoszonej wyżej). Wyrażenia *oddzielny* i *osobny* we współcze-
snej polszczyźnie mają identyczną łączliwość i nie różnią się od siebie pod
względem znaczenia, dlatego uznaję je za synonimiczne. W ich definiowa-
niu proponuję ujęcie polisemiczne, tj. osobną charakterystyką trzeba by ob-
jąć znaczenia, powiedzmy, artefaktowe (por. propozycję formuły (b) zgło-
szonej wyżej), a osobną odniesienia do pomieszczeń (i ewentualnie terenów
wydzielonych). W tym (drugim) znaczeniu jednostki te byłyby więc synoni-
mami predykatu *odrębny*. Na koniec chcę podkreślić, że zgłoszone propozy-
cje definicyjne nie pretendują do roli ujęć wysoce specjalistycznych, stopień
złożoności semantycznej zastosowanych w nich wyrażen jest bowiem zbyt
wysoki. Można natomiast rozważyć uwzględnienie ich w ewentualnych ko-
lejnych opracowaniach leksykograficznych.

Wykaz skrótów

- ISJP: Bańko M. (red.), 2000, *Inny słownik języka polskiego*, t. I–II, Warszawa: PWN.
- NKJP: *Narodowy Korpus Języka Polskiego 2008–2012*, [online:] <http://www.nkjp.pl>.
- SJPSzym: Szymczak M. (red.), 1988–1989, *Słownik języka polskiego*, t. I–III, Warszawa: PWN.
- SWJPDun: Dunaj B. (red.), 1996, *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa: Wydawnictwo Wilga.
- WSJP: Żmigrodzki P. (red.), *Wielki słownik języka polskiego*, [online:] <http://www.wsjp.pl>.

Bibliografia

- BEDNAREK A., GROCHOWSKI M., 1997, *Zadania z semantyki językoznawczej*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- BOGUSŁAWSKI A., 1966, *Semantyczne pojęcie liczebnika i jego morfologia w języku rosyjskim*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- BOGUSŁAWSKI A., 1976, O zasadach rejestracji jednostek języka, *Poradnik Językowy* 8, s. 356–364.
- BOGUSŁAWSKI A., 1978, Towards an Operational Grammar, *Studia Semiotyczne* VIII, s. 29–90.
- DANIELEWICZOWA M., 2007, Przymiotniki nieprzymiotniki. O pewnym niezwykłym typie wyrażen w języku polskim, *Zbornik Matice srpske za slavistiku* 71–72, s. 223–236.
- GROCHOWSKI M., 1993, *Konwencje semantyczne a definiowanie wyrażen językowych*, Warszawa: Zakład Semiotyki Logicznej Uniwersytetu Warszawskiego.
- KAROLAK S., 1984, Składnia wyrażen predykatywnych, w: Z. Topolińska (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 11–211.
- ROSALSKA P., 2022, *Razem, osobno czy w pojedynkę? Relacje między przysłówkami kolektywnymi a przysłówkami syngulatywnymi i dystrybutywnymi we współczesnym języku polskim*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- WIERZBICKA A., 1969, *Dociekania semantyczne*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Odrębny, oddzielny, osobny. In search of semantic differences**(s u m m a r y)**

The article concerns the meaning of expressions representing three concepts: distinctiveness, separateness, and singularity. The focus is, respectively, on the Polish adjectives: *odrębny*, *oddzielny*, and *osobny*, while other lexical representations of the analysed units are beyond the scope of this paper (e.g. adverbs based on the adjectives in question were described in Rosalska (2022)). Semantic findings are primarily based on the examination of the lexical connectivity of the expressions under analysis. The paper also considers lexicographical information reflecting the state of research of the analyzed units. The study falls within the scope of structural semantics and it aims to determine what kind of semantic relations the units under analysis establish with one another (whether they are synonymous in the strict sense or only quasi-synonymous) and to establish proposals for their adequate definition.

K e y w o r d s: adjective; meaning; connectivity; lexicography